

***HÂKİMİYET-İ MİLLİYE* GAZETESİNE GÖRE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ (1923-1930)**

Mustafa GÖLEÇ*

ÖZ

Bu çalışmada 1923-1930 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin kamuoyuna yansıyan boyutları *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi üzerinden ve arşiv belgelerine de referansla değerlendirilmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Bulgaristan'da Milli Mücadele'ye duyulan sempati iki ülke arasındaki iyi ilişkilere zemin hazırlamıştır. Bulgar Çiftçi Partisi'nin bir askerî darbe ile iktidardan düşürülmesi sonrasında iktidara gelen radikal milliyetçilerin söylem ve siyasetleri şüphe ile karşılanırsa da karşılıklı güvensizlik aşılabilmiş ve iki ülke arasında 1925'te bir "Dostluk Antlaşması" imzalanabilmiştir. Antlaşmaya rağmen iki devlet ve iki halk arasında yakın geçmişin hadiselerinden kaynaklanan sorunlar zaman zaman kendisini göstermiştir. 1929'da iki ülke arasında "Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Tahkim Antlaşması" yapılmıştır. Ne var ki 1920'lerin sonuna gelirken Türkiye'nin uluslararası siyasetini statükodan yana belirlemesi, ayrıca Bulgaristan İtalya ile birlikte revizyonist bloğa yaklaşırken Türkiye'nin Bulgaristan ile uzlaşmaz menfaatleri bulunan diğer Balkan devletleri ile yakınlaşma stratejisi ilişkilerde bozulmaya neden olmuştur. Türkiye ve Bulgaristan arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin doğası ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkileri de etkilemiştir. Kamuoyu algısını hem üreten hem de yansıtan ve yayan bir kaynak olarak basın iki ülke arasındaki ilişkileri anlamak adına detaylı veriler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan, diplomatik ilişkiler, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

TURKISH – BULGARIAN RELATIONS IN THE EARLY REPUBLICAN ERA ACCORDING TO THE *HÂKİMİYET-İ MİLLİYE* NEWSPAPER (1923-1930)

ABSTRACT

In this study, the reflections of the relations between the Republic of Turkey and Bulgaria between the years of 1923-1930 are evaluated from the *Hakimiyet-i Milliye* newspaper also with reference to archive documents. The sympathy towards the Turkish National Struggle in Bulgaria which was defeated in the World War I, has paved the way for better relations between the two countries. Although the radical nationalists' rhetoric and policies have been met with suspect in Turkey after the military coup that overthrown the Bulgarian Farmer's Party from the power, it was succeeded in overcoming the mutual distrust and a "Treaty of Friendship" was signed between two countries in 1925. Despite the agreement, the problems arising from the recent past events between the two states and two societies occasionally showed themselves. "Treaty of Neutrality, Conciliation, Judicial Settlement and Arbitration" was signed between the two states in 1929. However, coming to the end of 1920s, Turkey's determination of its international politics in favor

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, mgolec@fsm.edu.tr.

of the status quo and while Bulgaria was approaching to the revisionist bloc with Italy, Turkey's rapprochement strategy with the other Balkan states whose interests are irreconcilable with the interests of Bulgaria, caused a deterioration in relations. The nature of the political and diplomatic relations between Turkey and Bulgaria also affected economic, social and cultural relations. The press, which is producing and also reflecting and emitting public perception, provides detailed data to understand the relationship between the two countries.

Keywords: The Republic of Turkey, Bulgaria, diplomatic relations, the *Hâkimiyet-i Milliye* Newspaper

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Türkiye-Bulgaristan ilişkileri üzerine bir değerlendirme, Türkiye Cumhuriyeti'nin genel siyasi tarihi açısından da ufuk açıcı olabilir. Bunun belli başlı birkaç nedeni vardır. Birincisi, ortak bir geçmiş duygusudur ki, bu her iki ülke halklarının asırlar boyu aynı imparatorluğun tebaası olarak yaşamalarının bir sonucudur. İkincisi, yakın dönem tarihinin belli dönüm noktalarında bu iki ülkenin birlikte (I. Dünya Savaşı) yahut karşı karşıya gelmiş oldukları (Balkan Savaşları) gerçeğidir ki bu dönüm noktaları yeterince anlaşılmaksızın her iki ülke tarihinin de gereğince değerlendirilemeyeceği açıktır. Üçüncüsü beşerî ve coğrafi mirastır ki, iki ülke arasındaki ilişkileri önemli ve sürekli kılmaktadır.

Bu çalışmada, arşiv kaynakları ve ikincil literatür de kullanılmakla beraber, 1923-1930 yılları arasındaki Türkiye - Bulgaristan ilişkileri *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi merkezli olarak yani kamuoyuna da yansıyan boyutları ile değerlendirilmektedir. Milli Mücadele sırasında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayını olarak, Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelmesinden kısa bir süre sonra çıkmaya başlayan ve ilk başyazısını da Mustafa Kemal'in yazdığı¹ *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, Milli Mücadele'den sonra da Halk Fırkası'nın sesi olarak yayın hayatına devam etmiştir. 1934'te Falih Rıfkı yönetiminde adı *Ulus* olarak değiştirilen gazete, adeta hükümet ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın resmî yayını gibi telakki edilmiştir.²

Konu ile ilgili olarak, daha dar veya geniş zaman dilimlerini kapsayan ve Atatürk döneminde ya da bir bütün olarak Cumhuriyet döneminde ilişkilerin seyri üzerine yerli ve yabancı arşiv kaynaklarına istinaden yapılan çalışmalar yayınlanmıştır.³ Bu çalışmaların bazıları belge neşri, bazıları da kullanılan belgelerin doğası itibarıyla diplomasi merkezli analizlerdir. Oysa iki ülke arasındaki ilişkilerin kendine özgü doğası diplomasiyi bu ilişkileri anlamak için tek başına yeterli kılmaz.

¹ Mustafa Kemal Anadolu'nun Sesi olarak düşünülen gazetenin adını Sivas'ta yayınladığı *İrade-i Milliye*'nin bir devamı olarak *Hâkimiyet-i Milliye* olmasını bizzat istemişti. Bkz. Mehmet Önder, "Milli Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", *XI. Türk Tarih Kongresi / Kongreye Sunulan Bildiriler*, VI. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2446.

² Bkz. Şerif Demir, "İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960)", *The Journal of Academic Social Sciences*, Vol. 5/6, 2012, s. 122-123.

³ Örnekler için bkz. Ahmet Özgiray, "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. X, 1995; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Ankara, 2002; Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadelede Türk-Bulgar İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

İlişkilerin sadece diplomat ve siyasetçileri değil aynı zamanda kamuoyunu da ilgilendiren boyutlarını görmek adına, kamuya açık bir kaynak olarak arşivlerin yanısıra basına da bakmak yararlı olacaktır.

I. Tarihsel Perspektif: Osmanlı Devleti – Bulgaristan İlişkileri

Türk-Bulgar diplomatik ilişkilerinin başlangıcı 1878 Berlin Anlaşması'na kadar geri götürülebilir. Evvelce Osmanlı tebaası olan Bulgarlar, Berlin Anlaşması ile özerk bir Bulgaristan yönetimine kavuştular. Aleksandr Battenberg'in Bulgaristan prensi olarak atanması sonrasında Osmanlı egemenliğinde bir Bulgaristan hükümeti kurulma çabaları başladı. 19 Temmuz 1879'da İstanbul'da Bulgar temsilciliğinin kurulup, D. Tsankov'un diplomatik temsilci olarak atanmasıyla Osmanlı Devleti-Bulgaristan hükümeti arasında diplomatik sayılabilecek ilişkiler başlamış oldu.

İlişkilerin bu ilk döneminde başlıca diplomatik problemler, Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyeti altında siyasi konumundaki belirsizlikten kaynaklanıyordu. Örneğin Bulgaristan'daki Osmanlı komiserleri resmî törenlerde kordiplomatik arasında değil, prensin bakanları arasında bulunmayı talep ediyorlar, Bulgaristan hükümeti ise bunu reddediyordu. İstanbul'da ise Bulgar diplomatik temsilcilerine diplomatik bir ayrıcalık tanınmıyor, Bulgar diplomatlarına sıradan memurlar muamelesi yapılıyordu.⁴ Bu ilk dönem problemleri Osmanlı-Yunan Savaşı nedeniyle Bulgaristan'ı tarafsız kılma arayışındaki Osmanlı hükümetinin 1897 yılında gösterdiği yumuşama ile çözüldü. İstanbul'daki Bulgar diplomatik temsilciler kordiplomatik ile bir arada kabul edildiler. Bundan sonra da, Balkan Savaşlarına kadar Osmanlı-Bulgaristan diplomatik ilişkilerini bilhassa Osmanlı Devleti-Yunanistan ilişkileri ile Bulgar ve Yunan devletleri arasındaki denge politikaları belirlemiştir.

Bulgaristan'ın 1908'de bağımsızlığını ilan etmesi ilişkilerin gerginleşmesine sebep oldu. Fakat Rusya, İngiltere ve Fransa'nın tutumu nedeniyle Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Bundan böyle iki ülke arasındaki ilişkiler büyükelçilik düzeyinde sürdürüldü.

İlişkilerin bir sonraki dönüm noktası ise Balkan Savaşları idi. Bulgaristan diğer Balkan Devletleri ile birlikte Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek Osmanlı Devleti'nin Hristiyan halklarının yaşadığı Balkan vilayetlerine idari özerklik vermesini talep etti. Osmanlı Devleti'nin bu talebi reddedip, evvela seferberlik ilan etmesi ve bilahare bu ülkelerdeki temsilcilerini geri çağırmasının ardından, önce Karadağ sonra Bulgaristan (7 Ekim 1912) ve Sırbistan Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler. Londra Antlaşması ile sona eren I. Balkan Savaşı'ndan çok kısa süre sonra, II. Balkan Savaşı patlak verdi ve Bulgaristan ilk harpte kazandığı büyük miktarda toprağın bir kısmını, Edirne de dâhil olmak üzere kaybetti. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler 29 Haziran 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile yeniden tesis edildi.

2 Aralık 1913'te Ali Fethi Bey'in (Okyar) Sofya'ya büyükelçi atanmasıyla ilişkilerde yeni bir dönem başladı. Aynı dönemde Mustafa Kemal de ataşemiliter olarak Sofya'ya atandı. Mustafa Kemal'in burada kurduğu ilişkiler ve kazandığı

⁴ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984, s. 115; Yılmaz Ecer, *Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü - Bu Gün - Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995, s. 33.

tecrübe sonraki hayatına da önemli etkiler taşıdı.⁵ Balkan Savaşları ertesinde Türk-Bulgar ilişkileri, ortak tehdit algılamalarıyla da ilişkili olarak, epeyce olumlu bir döneme girdi. Bulgaristan'ın II. Balkan Harbi sonrasında diğer Balkan ülkeleriyle yaşadığı sorunlar ve bilhassa Yunanistan ile arasındaki tarihî problemler Bulgaristan'da Türkiye'ye dönük sempatiyi besliyordu. Bu yakınlık, iki ülkenin Birinci Dünya Savaşı'na da iki müttefik olarak iştirak etmeleri ve ortak bir kaderi paylaşmalarıyla devam etti.

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletleri olarak, galip devletlerin dayattığı anlaşmalar gereğince, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler savaşın hemen ertesinde kesildi. Bu ülkelerin kendi aralarındaki diplomatik işlemler, başka ülkelerin diplomatik temsilcilikleri çatısı altında yürütülebiliyordu.

Mondros Mütarekesi sonrasında Türkiye'deki milli hareket ile Bulgaristan arasında adı konulmamış bir işbirliğinin örnekleri vardır. Trakya'da Yunan işgaline karşı direnişi örgütleyen Cafer Tayyar Bey'in (Eğilmez) Bulgar makamları nezdindeki faaliyetleri bu örneklerdendir. Trakya'daki milli hareket yalnızca Bulgar resmî makamlarından değil, aynı zamanda Yunanlılara karşı Bulgar halkından da teveccüh görmüştür. Neuilly Antlaşması ile Batı Trakya'nın Yunanlılara bırakılması Türk ve Bulgarların bu bölgede Yunanlılara karşı ortak bir mücadele vermesine yol açmıştır. Bu dönemde Anadolu'da direniş sürerken, bu bölgede Yunanlılara karşı Türk ve Bulgarlar birlikte çeteler kurmuşlardır. Bulgaristan üzerinden Milli Mücadele'ye silah ve mühimmat sağlanmıştır.⁶

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde yeni döneme, Bulgaristan'da yönetime Ekim 1917 devriminden sonra güç kazanan ihtilalci hareketlerin desteğiyle Bulgar Bağımsız Çiftçi Partisi'nin gelmesi rengini verdi. Bulgaristan'daki Türk azınlığı açısından da olumlu icraatları olan

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Turan, "Sofya'da Türk Askerî Ateşesi Mustafa Kemal (Atatürk)", Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri / Bildiriler, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2005, s. 139-144. Ayrıca bkz. Suat Zeyrek – Halil Akman, "Atatürk'ün Yaşamında Rumeli'nin İzlerini Aramak", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 205, Ağustos 2013, s. 65-82. P. Tuğlacı, Mustafa Kemal'in ataşemiliter olarak Bulgaristan'da görev yaptığı sırada üst düzey Bulgar yöneticileri üzerinde nasıl bir etki bıraktığını kendi ifadeleriyle örneklendirmektedir. Bunlar arasında Bulgaristan Harbiye Nazırı ve Başkomutanı da bulunmaktadır. Bkz. Pars Tuğlacı, a.g.e., s. 116-118 Ayrıca bkz. Yılmaz Ecer, a.g.e., s. 35-36

⁶ Batı Trakya ve Makedonya'dan Yunan ordusu tarafından silahlı altına alınan Bulgar askerler gruplar halinde ordudan firar ederek Türklere sığındılar. Bunların bazılarının Kemalist saflarda Yunanlılara karşı savaştığı iddia edilmiştir. Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, Kitap Yay., İstanbul, 1969, s. 118-121. Cafer Tayyar Bey'in Yunanlılara esir düşmesi sonrasında Bulgarlara sığınan Türk asker ve göçmenleri Bulgar Çiftçi Partisi hükümetince misafirperverlikle karşılanmıştır. Cafer Tayyar Bey'in de esir alınmadan önce yaralı olarak Bulgaristan'a geçmek emelinde olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Veyisi Akın, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", *İlmi Araştırmalar*, Sayı 1, 1995, s. 34. Yunan ordusunun zulmünden kurtuluşu Bulgaristan'a geçmekte bulan "göçmen kabileleri ve ordu döküntüleri"nin on – on beş bin kişi kadar oldukları bildirilmektedir. Askerler, sivil memurlar ve göçmenlerle birlikte obüs topları, dağ topları, makineli tüfekler ve daha hafif silahlar da Yunan ordusuna kalmaması için Bulgaristan'a geçirilmiştir. Bkz. Tevfik Bryıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, I. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 368-369. Bu hususta ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Hülya Tokar, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve İnci Kolordu'nun Bulgaristan'a Sığınması", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 123-141. Ayrıca bkz. Esra S. Değerli, "Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Ağustos 2007.

Stamboliyski başkanlığındaki Bulgar Çiftçi Partisi Hükümeti⁷ Milli Mücadele’de açık ya da örtük bir Türk yanlısı tutum izledi ve iki ülke arasındaki münasebetler savaşı sonlandıran mütarekeler dolayısıyla engellenmiş olsa da Mustafa Kemal önderliğindeki TBMM hükümetiyle ilişki kurmayı kabul etti. Bu çerçevede Stamboliyski’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkmış bir ülkenin başbakanı olmasına rağmen, ülkesinin müttefiklerce Ankara’daki TBMM hükümeti ve Milli Mücadele’ye karşı bir üs olarak kullanılmasına izin vermemesi bilhassa anlamlıdır.⁸ Ankara hükümeti için ilişkilerin kurulabilmesi hayati önemdeydi çünkü bu hem diplomatik bir tanınma anlamına gelecek, hem de Yunanistan ile fiili bir savaşta olan Ankara lehine askerî yararları olabilecekti. Bulgaristan’ın ise Ege Denizi’ne çıkış ya da Makedonya sorunu gibi başta Yunanistan olmak üzere Balkan devletleri ile aşılması zor uzlaşmazlıkları bulunuyordu. Ankara Hükümeti’nin Sevr’i çöpe atmasından umduğu yararların yanı sıra Türkiye’yi savaş sonrasında bir müttefik olarak da görmek istiyordu.

Bulgar Çiftçi Partisi’nin ve lideri Stamboliyski’nin Milli Mücadele hakkındaki görüşleri 26 Ekim 1922’de Parlamento’da irad ettiği nutkunda ortaya çıkmaktadır: “*Büyük devlet adamı Kemal Paşa şahsında Türkiye’nin hizmetlerini tanımamız gerek... Sevr Antlaşması’nın revize edilmesiyle birlikte, öteki antlaşmalardaki ağır maddelerin de revize edilmesine gidilecektir. Sabır gerek. Şimdi artık komşumuz olan Türkiye ile ilişkilerimiz ancak iyi, dostane ilişkiler olabilir. Ortak çıkarlarımız, barış içinde yaşamamamızı gerektiriyor.*”⁹

Sadece Bulgar Çiftçi Partisi değil, ama aynı zamanda Bulgar kamuoyu ve Bulgar Komünist Partisi de Milli Mücadele’ye sempati beslemekte ve destek vermekteydiler. Bulgar komünistleri Yunanistan’ın Anadolu işgalini İngiliz emperyalizminin bir ürünü olarak değerlendirmekteydi.¹⁰ Bulgaristan kamuoyu ve hükümetindeki Milli Mücadele’ye ve onun lideri Mustafa Kemal’e karşı bu sempati, ilişkilerin Milli Mücadele zafere erdikten ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından sonraki döneminde de kendisini gösterecekti.

⁷ “*Bulgaristan Türkleri, Stambulski hükümeti devrini, Müslümanlar için bir altın devir gibi hala hatırlarlar. Bulgar milli menfaatlerinin icaplarını çok iyi kavramış olan bu devlet adamı, Türkiye ile dost geçinmeyi prensip ittihaz etmiş olduğu gibi, memleketinde yaşayan Türklere hürriyet ve haklarının verilmesinde Bulgarlık için hiçbir zarar ve tehlike bulunmadığını çok iyi kavramış ve idaresi zamanında Müslüman halka karşı en geniş bir tolerans zihniyetiyle hareket etmişti.*” Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük II*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s. 30. (İlk baskısı 1936’da yapılan eser, yazarın o yıl gerçekleştirdiği Balkan seyahatindeki ilk elden gözlemlerine istinad etmektedir.) Ayrıca bkz. Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yay., Ankara, 2009, s. 65-67.

⁸ Stefan Velikov, a.g.e., s. 89.

⁹ Stefan Velikov, “Kemal Atatürk ve Bulgaristan”, *VIII. Türk Tarih Kongresi / Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1983, s. 1871.

¹⁰ Pars Tuğlacı, a.g.e., s. 125; Yılmaz Ecer, a.g.e., s. 44-45. Şu eserde dönemin Bulgar basınından örneklerle Bulgar burjuva partilerinin (Halk Partisi ve Nasyonal-Liberaller) itilaf devletleri yanlısı oldukları, bunun Yunan burjuvazisinin fütihat politikasına sempati anlamına geldiği ya da Türk-Yunan savaşında kati bir tarafsızlık siyaseti yanlısı oldukları fikri işlenmektedir. Bulgar Sosyalist Partisi ve Bulgar Milli Çiftçi Partisi ise Türk ulusal kurtuluş savaşına sempati duymuşlar, hatta imkan bulduklarında somut destekler vermişlerdir. Bkz. Ali Haydar Yeşilyurt, *Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan*, Taş Matbaası İstanbul, 1968, s. 14-16.

II. Cumhuriyet Döneminde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'ler boyunca Batı'ya mesafeli, Sovyetlere karşı mütereddit siyaseti 1930 sonrası İtalyan yayılmacılığı karşısında İngiltere ve Fransa'ya yakınlığa dönüşmüştü. Türkiye kendi güvenlik politikalarını bir ittifaklar siyasetine dayandırmak zorundaydı. 1923'te Arnavutluk ve 1925'te Bulgaristan ile yapılan Dostluk Antlaşmaları bu siyasetin bir habercisiydi ama Arnavutluk ve Bulgaristan'ın uluslararası ilişkilerde revizyonist; Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın ise statükocu kanatta yer alması 1930'larda Balkan siyasetinde yeni denge ve ittifakları gündeme getirecekti.¹¹

Bulgaristan savaş sonu itibari ile Balkan devletleri arasında siyasi ve diplomatik açıdan en zor durumda ve gayrimemnun olan ülkeydi. I. Balkan Savaşı'ndan adeta bölgesel bir güç, büyük bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra, önce II. Balkan Savaşı'nda uğradığı önemli kayıplar, bilahare kayıplarını telafi etmek üzere I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri arasında katılıp bu savaştan da yenilgiyle çıkması ve Neuilly Antlaşması ile önemli zararlara uğratılması¹² Bulgaristan dış politikasının yüzyılın ilk yarısı boyunca başlıca belirleyenleri olmuştur.

Bu dönem boyunca yukarıda aktarılan nedenlerle Bulgaristan'ın komşuları ile dış politik problemleri oldu. Yugoslavya (Sırbistan) ile Makedonya meselesi yüzünden, Yunanistan ile Batı Trakya ve Dedeağaç bölgesi nedeniyle, Romanya ile de Dobruca sebebiyle sorunlar yaşayan Bulgaristan,¹³ bu meselelerden dolayı yaşadığı mağduriyet hissi dolayısıyla, dönem boyunca uluslararası ilişkilerde statüko karşıtı ve revizyonist bir politika izlemiştir.

Bulgaristan'ın Balkan politikasındaki problemleri duruşuna neden olan sebepler, aynı zamanda Türkiye ile son derece olumlu ilişkiler kurmasına da neden olmuştur. Bütün komşuları ile toprak antlaşmazlıkları olan Bulgaristan, Türkiye ile görece problemsiz bir ülkeydi. I. Dünya Savaşı'ndan Türkiye gibi yenik ayrılan bir ülke olarak Bulgaristan kamuoyunda, Türkiye'nin savaş sonrasında kendisine dayatılan Sevr'i kabul etmeyip bir Kurtuluş Savaşı vermesi, büyük bir sempati toplamıştı. Kamuoyu önünde Bulgar devlet adamları ve Bulgar basını bu noktayı zaman zaman vurgulamışlardı. Son derece iyi ilişkiler kurulan Çiftçi Partisi hükümetinin askerî ihtilal sonucu devrilmesinden sonra bile Bulgaristan, radikal milliyetçilerin iktidara gelmesine¹⁴ ve Bulgaristan'daki Türk nüfus aleyhine kimi politikaları hayata geçirmesine rağmen Türkiye ile görece iyi ilişkilerini sürdürdü.

Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde bu dönem için dikkate alınabilecek bazı problemler de ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin bilhassa Balkanlar ve Doğu Akdeniz

¹¹ Mustafa Yılmaz, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 123.

¹² 1914-1924 yılları arasında toprak ve nüfus bakımından 4'te 1 oranında genişleyen Yunanistan ile toprakları 139 bin kilometrekareden 317 bin kilometrekareye ve nüfusu da 7,5 milyondan 17,6 milyona çıkan Romanya Bulgaristan aleyhine büyümüşlerdir. Bkz. Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Alfa Yay., İstanbul, 2014, s. 169.

¹³ Fahir H. Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s. 501-502.

¹⁴ Bulgaristan'da radikal milliyetçilerin iktidara gelmesi ve seferberlik ilan edileceğine dair haberler Türk basınında da yankı bulmuş, kaygı uyandırmıştı. Kısa sürede bu haberler tekzip edilmiş yeni Bulgar hükümetinin Türkiye'ye karşı siyasetinin eskisinden de iyi olacağı yeni kabinenin beyannamesi ile Türk basınında duyurulmuştu. Bkz. Vahdet Keleşyılmaz, "Stamboliyski Hükümetine Karşı Yapılan Darbenin İstanbul Basınındaki Yankıları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 43, 2007.

siyasetinde İtalya'dan kaynaklanan tehdit algısı nedeniyle bir Balkan İtilafı kurma çabası ve bu yolda attığı adımlar, diğer Balkan ülkeleri ile problemleri olan ve İtalya'ya yaklaşan Bulgaristan ile geçici sorunlar yaşanmasına neden oldu. İki ülke arasındaki bir başka mesele de zaman zaman ortaya çıkan Bulgaristan'ın Trakya üzerindeki iddiaları ve Bulgaristan'da bir Trakya Komitesi kurulması oldu.¹⁵ Buna karşılık Türkiye'nin Bulgaristan'dan gelen göçmenleri iskân siyaseti ve benzeri sorunlardan da bu bağlamda söz edilebilir. Yine de 1923-1930 arası dönemde Bulgar dış politikasına baktığımızda genelde sorunlarla dolu bir dış politikadan, Türkiye ile ise olumlu tarafları olumsuz yanlarından çok daha ağır basan diplomatik ilişkilerden söz edilebilir.

I. Dünya Savaşı'nı, sonrasında bir Kurtuluş Savaşı vererek geride bırakan Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi dış politikasının başlıca iki hassasiyet noktası vardı: Misak-ı Milli ve Lozan Barış Antlaşması. Türk dış politikasının bir diğer hassasiyet noktası da, geçmişte yaşanan tecrübelerin de etkisiyle, bağımsız bir dış politika vurgusu idi. Aktarılan prensipler nedeniyle Türk dış politikası Cumhuriyetin ilk döneminde, Lozan'da çözülemeyen konular haricinde (Musul gibi) muhataplarına karşı olumlu yaklaşımlar ortaya koydu. Barış yanlısı tutumu ile kendisini kabul ettirdi. Türk dış politikasının barışçı ve tutarlı niteliği Balkan siyasetinde de kendisini gösterdi. Balkanlarda kurulacak bir misakın başlıca savunucusu, yakın zamana kadar Balkan ülkeleri ile yaşadığı problemlerin hemen hepsini çözen Türkiye oldu.

Türk dış politikasının bu dönemine Bulgaristan ile ilişkiler zaviyesinden baktığımızda, daha çok Bulgar dış politikasının problemlerinden kaynaklanan bir yaklaşma görülebilir. Kurtuluş Savaşı sırasında, Bulgar Çiftçi Partisi hükümetinin Ankara'ya gösterdiği yakınlık ve yardımlar ilişkileri başlangıçta olumlu bir temel üzerinde tesis etmişti. Türk ve Bulgar diplomatlarının bu dönemi iki ülke arasında önce siyasi ve sonra da iktisadi antlaşmalar yapma çabasıyla geçti.

1930'lu yıllara yaklaşırken, Türkiye'nin dış politikadaki yegane tehdit algısı Balkanlar ve Doğu Akdeniz siyasetindeki emelleri nedeniyle İtalya'dan kaynaklanırken, buna karşı öncüsü olduğu Balkan İtilafı'nda görmekte ısrarlı olduğu ülkelere birisi de Bulgaristan idi. Ancak İtalya ile Bulgaristan'ın yaklaşması (Bulgar kralı Boris İtalyan kralının kızı ile evlenmişti.) ve Bulgaristan'ın diğer Balkan devletleri ile barışçıl yollardan çözülmesi gerçekten zor problemleri ve Balkan siyasetindeki revizyonist talepleri nedeniyle Bulgaristan itilafın dışında kalmayı tercih etti. 1930'lara girilirken Türk-Bulgar ilişkilerinde geçici bir soğukluk meydana geldi. İlişkilerde zaman zaman görülen dalgalanmalara karşın Cumhuriyet döneminde Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini anlamak adına Mustafa Kemal Atatürk'ün 1932'de Bulgar Başbakanı N. Muşanov'a söylediği şu sözler önemlidir: *"Türkiye ile Bulgaristan'ın dost olmaları gerekir. Bulgaristan'a karşı olan Türkiye'ye de karşıdır."*¹⁶

¹⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 503. Edirne Vilayeti'nden 18 Haziran 1925 tarihinde Dahiliye Vekaleti'ne yazılan bir raporda merkezi Filibe'de bulunan Garbi Trakya Komitesi'nin Şarkî Trakya meseleleri ile de ilgilendiği ve Doğu Trakya'da Koşukavak, Arda gibi mıntikalarda teşkilatlandıkları, buradaki Türklere iane tarh ettikleri ifade edilmektedir. BCA, Dosya: 42632 Fon Kodu :30.10.0.0 Yer No :239.616.8. Komite hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Çanlı, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, Kış 2011, s. 277-292.

¹⁶ Pars Tuğlacı, a.g.e., s. 130

III. 1923-1930 Arasında Siyasi ve Diplomatik Münasebetler

Cumhuriyetin ilanından hemen önce Bulgar Hükümeti, Ankara'ya heyetler göndererek, iyi diplomatik ilişkiler kurma çabasında olduğunu göstermişti. Bulgar hükümetinin Mustafa Kemal ile görüşmek üzere görevlendirdiği Edirne'deki temsilcisi T. Markov, Stamboliyski'ye raporunda Mustafa Kemal'in şu sözlerini nakletmişti: “*Bulgar halkının Trakyalı göçmenlerimize gösterdiği içten hüsnü kabulü biliyoruz... Bize Balkanlarda dost bir halk gerek, Bulgar halkı ise hem coğrafi, hem politik, hem ekonomik açıdan bizim gereksinimimize tamamen uygundur. İki halk arasında bir dostluk bizi de, sizi de daha güçlü ve daha bağımsız yapacak...*”¹⁷

Türkiye'nin Mayıs 1923'te yaptığı iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması yönündeki girişimler, görüşmeler sonucunda kabul gördü. Ancak 9 Haziran 1923'te Bulgaristan'da gerçekleşen askerî darbe sonucu Bulgar Çiftçi Partisi hükümeti devrildi.¹⁸ Bununla beraber Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin genel seyrinde çok önemli bir sapma olmadı.

Bu ilk dönemde *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer alan haberler Türk-Bulgar ilişkilerinden çok Bulgaristan'ın iç işlerine dair haberlerdir. Bunlar önemli ölçüde Bulgaristan'daki iç politik gelişmeler üzerinedir.¹⁹ Bunun yanında Bulgaristan'ın Balkan ülkeleri ile olan ilişkileri²⁰ ve bilhassa I. Dünya Savaşı'ndan kalma sorunlar nedeniyle bölgede yaşanan olumsuzluklar²¹ bu haberlerde konu edilmiştir. Türkiye gibi büyük savaştan mağlup çıkan Bulgaristan'ın savaşı sona erdiren Neuilly Antlaşması gereği Yunanistan ve Yugoslavya'ya (Sırbistan) toprak vermesi bu sorunların başlıca nedeniydi. Bunun yanında savaşın galiplerinin savaş zararlarını mağlup devletlere tazmin ettirme politikasının sonuçları da bu haberlerde yansıtılmıştır.²²

Bulgar Çiftçi Partisi'nin askerî bir müdahale sonucu devrilmesi süreci Türkiye'de ve Türk basınında ilgiyle takip edilmiş, konu ile ilgili haberler *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer bulmuştur. Askerî müdahaleden önceki ay, gazete haberleri Bulgaristan'da siyasi gerilimin yükseldiğini haber veriyorlardı. Örneğin, 15 Mayıs 1923'te *Hâkimiyet-i Milliye* muhaliflerin nasıl tedhiş edildiğini aktarıyordu okuyucularına. Hükümetin Bulgar çiftçilerini Sofya'da toplanmaya davet ettiği yazılan bu haberde elli bini süvari olmak üzere iki yüz bin çiftçinin Sofya'da toplanacağı belirtilmekteydi.²³ Sonraki günlerde de konu ile ilgilenen *Hâkimiyet-i Milliye* dâhili muharebelerin başlamak üzere olduğunu Türk kamuoyuna

¹⁷ Stefan Velikov, a.g.m., s. 1871.

¹⁸ “Bulgar İhtilali Hitam Buldu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Haziran 1923.

¹⁹ “Yeni Bulgar Kabinesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1923. “Bulgaristan'da Vaziyet”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Şubat 1923. “Bulgaristan Ahvalı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1923. “Bulgaristan'da İntihabat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Nisan 1923. “Bulgar İntihabatı Etrafında”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Nisan 1923. “Bulgar Başvekilinin Siyasi Nutku”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Kânunusani 1924. “Bulgaristan'da Aff-ı Umumi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Kânunusani 1923.

²⁰ “Bulgarlarla Yunanlılar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Kânunusani 1924. “Bulgaristan-Sırbistan”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mart 1924.

²¹ “Sırbistan'da Bulgar Komiteleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1923. “İdam Edilen Bulgar Komitacıları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Nisan 1923.

²² “Bulgaristan'ın Tazminat Borcu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Şubat 1923.

²³ “Bulgaristan'da Vaziyet”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Mayıs 1923.

duyuruyordu.²⁴ 22 Mayıs gibi henüz gerilimin devam ettiği bir tarihte olayların adı artık konmuştu: “Bulgar İhtilali.”²⁵

Takip eden günlerde Bulgaristan’daki belirsizlik *Hâkimiyet-i Milliye* sayfalarında kendisini gösterecektir. Bulgaristan’da ihtilal içerikli haberler, aynı dönemde Bulgaristan sefareti tarafından tezkip edilecektir.²⁶ Ancak tezkibin üzerinden çok geçmeden, 9 Haziran 1923’te ihtilal başarıya ulaşacak ve bundan üç gün sonra da ihtilalin tamamlandığı haberi *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde kendisine yer bulabilecektir.²⁷ Gazete daha sonra Bulgaristan’da ihtilal hükûmetine karşı mücadele eden muhaliflere yönelik eylemlere de alaka göstermiştir.²⁸

Bu zaman diliminde Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkiler hakkında, yaşanan belirsizliklerden ötürü, net bir tablo çıkmamaktadır. Yine de basında konu ile ilgili yazı ve haberlere rastlamak mümkündür. Bu dönemde iki taraf arasındaki ilgi konusu belli başlı meseleler her iki tarafın Yunanistan karşısındaki konumu ve tavrı ile Edirne’nin ve genelde Trakya’nın vaziyeti üzerineydi.²⁹ Karaağaç meselesi de iki ülke ilişkilerinin kurulma aşamasındaki problemlerden biriydi.³⁰ Bu zaman diliminde *Hâkimiyet-i Milliye* sayfalarından Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine dair çıkarılabilecek tespit, iki ülke arasında değil ama Balkan siyasetinin bütününde sorunların girift bir nitelik taşıdığıdır. Bu dönemde Bulgar hariciyesinin gündeminde Bulgaristan’ın Balkanlar’a dönük yayılcı emelleri olan İtalya ile münasebetleri, Edirne’ye iltica eden muhalifler ve Komünist muhalefetin yargılanması gibi konular vardı.³¹ Romanya ve Yunanistan’ın kaygıları, Sırp-Bulgar ihtilafı da işlenen diğer belli başlı konulardı.³² Türk tarafının ilgisi ise Bulgaristan seçimlerinde Türklerin vaziyeti üzerinde yoğunlaşmıştı.³³

Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, Türkiye-Yunanistan ilişkileri ile doğrudan ilintili idi. Her üç ülke de yüzyılın ilk çeyreği boyunca zaman zaman karşı karşıya gelmiş, zaman zaman geçici ittifaklarda bulunmuşlardı ve aralarındaki pek çok ihtilaf I. Dünya Savaşı sonu itibarıyla hâlâ çözülmeyi bekliyordu.³⁴ Bu üç ülke arasındaki diplomatik sorunlar uluslararası kamuoyunun da zaman zaman gündemine gelmekte, Batılı gazetelerde çıkan bazı makalelerin tercümeleri Türk basınında da yer bulmaktaydı.³⁵

Lozan Antlaşması’nı imzalayan devletlerden biri olarak Bulgaristan yine Markov’u resmî temsilci olarak Türkiye’ye gönderdi. General Markov, Türk basınına verdiği beyanatta Türk-Bulgar ilişkilerinin olumlu seyrinin devam

²⁴ “Bulgaristan’da Tehlike”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mayıs 1923.

²⁵ “Bulgar İhtilali”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Mayıs 1923.

²⁶ “Bulgaristan Sefaretinin Bir Tekzibi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Haziran 1923.

²⁷ “Bulgar İhtilali Hitam Buldu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Haziran 1923.

²⁸ “Bulgaristan’da Kitle Halinde Tevkifat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1923. “Bulgaristan’da Dahili İğtişas Tehlikeli Bir Hal Alıyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Eylül 1923. “Bulgaristan’da Kargaşalık Devam Ediyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1923... vb.

²⁹ “Bulgaristan ve Türkiye”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Mayıs 1923.

³⁰ “Karaağaç ve Bulgarlar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Haziran 1923.

³¹ “Bulgaristan’da Vaziyet”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Teşrinievvel 1923.

³² “Balkanların Birbirine Girift Siyaseti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinievvel 1923.

³³ “Bulgaristan’da İntihabat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Teşrinievvel 1923.

³⁴ “Bulgarlar Muharic Meselesinde Türkiye ve Yunanistan’la Müzakerelere Başladı”, *Hâkimiyet-i Milliye*,

3 Haziran 1923. “Bulgarların Verdikleri Notanın Esasları...”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Haziran 1923.

³⁵ “Türkiye-Yunanistan ve Bulgarya”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1923.

edeceğini bildiriyordu. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin haberine göre Markov Türk basınına şu beyanda bulunmuştu: “*Bulgaristan’da geçenlerde vuku bulan tebdil-i hükümet üzerine vaziyet katiiyen değişmemiştir. Hatta diyebilirim ki Bulgaristan’ın vaziyet-i ahiresi evvelkinden daha iyidir. Bulgaristan Türkiye ile daima samimi münasebet arzusundadır. Bulgaristan, Karaağaç’ın Türklere terk edilmesine katiiyen itiraz etmiyor.*”³⁶

Gerçekten de, bu dönemde, daha üst düzey Bulgar hükümet erkânının beyanatlarında da görüleceği üzere Ege Denizi ile ilgili problem hariç, iki ülke arasında olumlu ilişkilerden söz etmek mümkündür. Mesela Bulgaristan Hariciye Nazırı (Kalkov) basına beyanatında şunları söylemiştir: “*Türkiye bizim iyi komşumuzdur. Müşterek menafî dolayısıyla iki millet arasında koyu rabitalar mevcuttur. Adalar Denizi sahilindeki mahreç meselesinin bizim için halledilmediğini farz ediyoruz.*”³⁷ *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde verdiği özel beyanatta da Bulgar Hariciye Nazırı şöyle konuşmuştur: “*Turanlı olalım, Slav olalım, her iki memleketin istikbali müşterek ve menfaati dost kalmaktadır.*”³⁸ Bu dönemde, her iki ülke basınının da kullandıkları dil ile iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu seyrinde rol oynadığı kabul görmektedir.³⁹

Lozan Antlaşması’nın Bulgar kamuoyunda da olumlu bir tesir husule getirdiği anlaşılmaktadır. Savaştan yenik çıkan bir eski müttefikin kendisine dayatılan sulh şartlarını çöpe atmayı başarması, benzer şartları o vakit sineye çekmiş Bulgar toplumu için bir umut ışığı idi. Üstelik Türkler bu başarıyı bir hemşehrilerinin önderliğinde elde etmişlerdi. Bulgar gazetesi *Dnevnik* şöyle yazıyordu: “*Mustafa Kemal’in başarısı aşikâr. Bu Makedonyalı Müslüman kahraman sadece savaş meydanında değil, diplomatik masada da kazandı. Türklerin zaferi Yakındoğu’nun siyasi tarihinde önemli bir olaydır.*”⁴⁰

3 Aralık 1923’te, Bulgaristan’ın diplomatik temsilcisi olarak Simeon Radev görevlendirildi.⁴¹ Radev İstanbul Galatasaray Lisesi mezunu ve Türkçe’ye de hâkim başarılı bir diplomattı. Diplomatik ilişkilerin tam manasıyla kurulması görevi verilen Radev’e verilen talimat bir Dostluk Antlaşması yapılmasını ancak bunun için mevcut problemlerin çözülmesi, ilişkilerin tamamen pürüzsüz ve dostane hâle gelene kadar beklenmesini öngörüyordu. Nisan 1924’te Bulgar hariciye nazırının basına açıklamaları iki ülke arasındaki yakınlaşmaya işaret ediyordu. Nazır, Türkiye ve Bulgaristan’ın müteaddit muahedeler akdedeceklerini ve münasebetlerini takviye edeceklerini söylemişti.⁴² 8 Haziran 1924 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*’de ise

³⁶ “Türkiye ve Bulgaristan / General Markov’un Beyanâtı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1923.

³⁷ “Türkiye-Bulgaristan Münasebeti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1923.

³⁸ “Bulgaristan Hariciye Nazırının Gazetemize Beyanâtı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ağustos 1923.

³⁹ “Türkiye ve Bulgarlar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1923.

⁴⁰ Suzan Ertürk, “Bulgaristan Basınında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Atatürk (1923-1938)”, *Türk - Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler* (Edt: Yeliz Okay), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 74..

⁴¹ Bu dönemde Bulgaristan’da görev yapan Türk diplomatları ve görev tarihlerini Pars Tuğlacı şöyle vermektedir: Enver Bey: Sofya İspanya Sefareti refakatinde başkonsolos (28 Mayıs 1923-19 Haziran 1924)

Âli Bey (Türkgeldi): 10 Mayıs 1925’te Sofya İspanya Sefareti refakatinde memur başkatip, 4 Ocak 1926’da mümessil, 19 Haziran 1926’dan 10 Ekim 1926’ya kadar maslahatgüzar. Husrev Bey (Gerede): Elçi, 30 Ekim 1926’dan 9 Ağustos 1930’a kadar. Ayrıca bkz. “Sofya Sefirimiz Bulgar Kralına İtimatnamesini Verdi.”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinisani 1926.

⁴² “Türkiye ve Bulgar Hariciye Nazırının Bir Nutku”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1924.

Bulgaristan elçisinin muahede görüşmelerine başlanacağı yönündeki beyanatına yer verilmişti.⁴³

Türkiye ile Bulgaristan arasında bir Dostluk Antlaşmasına varabilmek üzere görüşmeler 10 Haziran 1924'te başladı.⁴⁴ Müzakerelerde Bulgaristan tarafını S. Radev, Türkiye tarafını ise Dış İşleri Bakanlığı müsteşarı Tevfık Kamil Bey ve Başbakanlık hukuk müşaviri Münir Bey temsil ediyorlardı. Görüşmelerde karşılaşılan başlıca zorluk göçmenler, mülteciler ve bunların mülkiyet hakları üzerinedir. Müzakereler bu sorunların çetin karakteri yüzünden epeyce uzun sürdü. Görüşmelerin seyri ile ilgili bilgiler zaman zaman gazetelere de yansımaktaydı.⁴⁵

Müzakereler başladıktan hemen sonra kesintiye uğradı. 16 Haziran 1924'te *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi Bulgar mümessili Mösyö Radof'a hükümetinden talimat geldiğini ve bunun sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti murahhasları ile müzakerelere mayıstan itibaren tekrar başlanacağını duyurdu.⁴⁶ Gerçekten de bu haberin hemen ardından Sofya'daki görüşmeler sona ermiştir. Gazete müzakerelerin hitama erişi konulu haberinde Trakya'daki Bulgarlara dair yapılan teklifin neticelenmediği bilgisini vermiştir.⁴⁷

Müzakerelerin kesintiye uğraması Bulgaristan basınına eleştiri konusu olmuş, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi de konu ile ilgili tartışmaları Bulgar basınından okuyucularına aktarmıştır. Buna göre Bulgar matbuatı Türkiye ile seri bir itilaf aktının lüzumu üzerinde hemfikiridir.⁴⁸ Bir Bulgar gazetesi, hükümetin şimdiye kadar Türklerle resmî münasebet tesis etmiş olması lazım geldiğini ve bunun tehir edilmiş olmasının Bulgar hükümeti hesabına bir hata olduğunu yazmaktadır. Hükümet yanlısı diğer bir gazete ise iç yüzü bilinmeksizin uygulanan politikaları ve hükümetin politikalarını tenkit etmenin yanlış olduğunu, Bulgar hükümetinin bu tutumunun belli bir maksadının olduğunu bildirmektedir.⁴⁹ Bu eleştirilerden kısa bir süre sonra *Hâkimiyet-i Milliye* Bulgar mümessilinin beklediği talimatın gelmekte olduğu haberini vermiştir.⁵⁰ Temmuz 1924'te müzakerelere yeniden başlanabilmiş, *Hâkimiyet-i Milliye* de bu süreci düzenli olarak sayfalarına taşımaya devam etmiştir.

⁴³ "Bulgar Mümessili Mösyö Radof'un Beyanatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Haziran 1924.

⁴⁴ Elçi Radev Ankara'dan hükümetine gönderdiği bir telgrafta şöyle yazmıştı: "... iyi komşuluk, iktisadi kalkınma ve barış içinde ilerleyiş uğruna Türkiye ve Bulgaristan'ın ortak çıkarlarını kaydedecek yazılar gazetelere yazdırınız... Kemal Paşa'yı, zamanın en büyük insanlarından birini, ve Lozan'da devlet adamı ve diplomat olarak şöhret kazanmış İsmet Paşa'yı yazdırınız..." Bkz. Stefan Velikov - Darina Vasileva, "Bulgar Diplomatların Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk ve Kültür Devrimleri", *XI. Türk Tarih Kongresi / Kongreye Sunulan Bildiriler*, VI. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 2584.

⁴⁵ "Türkiye ve Bulgaristan", *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Haziran 1924.

⁴⁶ "Bulgaristanla Müzakerat", *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Haziran 1924.

⁴⁷ "Bulgaristanla Türkiye Komitesi Beyninde", *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Haziran 1924.

⁴⁸ "Bulgar Matbuatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1924. Örneğin *Dnevnik* şöyle yazmaktadır: "Diplomatik ilişkilerimizin kurulması ve karşılıklı ekonomik menfaatlerimiz için Hükümetimizin Ankara'da ısrarlı girişimlerde bulunmasından başka çare kalmadı." Bir diğer Bulgar gazetesi Zora ise şöyle demektedir: "Bulgaristan Büyük Savaşın sonra komşularından sadece biri ile normal ilişkiler kurabilirdi. Bu ülke Türkiye idi. Biz Türkiye'ye büyük ekonomik menfaatlerle bağlıyız. Onun yok olmasından ne kazanabilirdik ki." Bkz. Suzan Ertürk, *Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk*, Yayınlanmamış YL Tezi, Celal Bayar Üniv. SBE, Manisa, 2005, s. 48-49.

⁴⁹ "Türkiye-Bulgaristan", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Haziran 1924.

⁵⁰ "Türk-Bulgar Müzakeresi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1924.

Sürecin uzamasına neden olan bir diğer mühim problem Doğu Trakya'daki Bulgar kilisesi ve Bulgar okullarıydı.⁵¹ Bazı Bulgar gazeteleri iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olarak İstanbul basınını göstermekteydi. Türk basınında Bulgaristan'da yeni bir Balkan ittifakı istekleri görüldüğüne dair çıkan ve Bulgar matbuatınca kesin olarak reddedilen haberler ile Bulgaristan'daki Edirne'nin işgal günü kutlamalarına dair çıkan haberler (ki Bulgar basını bunu basit bir tören olarak savunmaktaydı) iki ülke arasındaki gerilimin ve diplomatik görüşmelerin kesilme nedeni olarak sunuluyordu.⁵² Türk hükümeti de 11 Mart 1925 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılacak bir dostluk antlaşmasında azınlıklar meselesinin mülga Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Hükümeti arasında daha önce yapılmış antlaşmalar üzerine bina edilemeyeceğini, bunun yerine Lozan Muahedesi hükümlerinin esas alınabileceğini kararlaştırmıştı.⁵³

Nihayet 18 Teşrinievvel (Ekim) 1925'te Dostluk Antlaşması ve ek protokol imzalandı. Antlaşma metninin yalınlığı ve kısalığına dikkat çekilmiştir.⁵⁴ Antlaşma iki ülke arasındaki münasebetlerin devletler hukuku zemininde sürdürüleceğini kayıt altına alıyor, her iki ülkenin de uluslararası hukuk teamülleri temelinde diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine taraf olduğunun altını çiziyordu. Antlaşma iki ülke arasında ayrıca bir ticaret sözleşmesi, bir oturma sözleşmesi ve bir hakem antlaşması yapılmasını öngörüyordu. Ek protokol ve oturma sözleşmesi antlaşma metnine göre çok daha detaylı (uyrukluk, taşınmaz mallar, oturma ve yerleşme hakkı meseleleri) olup, temelde Neuilly ve Lozan Antlaşmalarında azınlıklara tanınan haklardan her

⁵¹ 1924 yılında Türkiye'de sadece 8 ilkokul ve rüştiye seviyesinde Bulgar okulu varken Bulgaristan'da 1634 Türk okulu ve 33 medrese vardı. Bulgaristan Türkiye'deki okulların özel statüye sahip olmalarını, Türkiye ise umumi statüye tabi olmalarını istiyordu. Bulgar azınlık temsilcileri Mustafa Kemal'e ziyaretlerinde Kırklareli ve Edirne'de okullarının yerel idarecilerce kapatıldığından şikayet etmişler, Mustafa Kemal bunun kabul edilemez olduğunu, bu okulların varlıklarını sürdürmeleri gerektiğini ama özel bir statülerinin olamayacağını bildirmişti. Bkz. Cengiz Hakov, "Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler", *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1996, s. 1278. Ayrıca bkz. Ahmet Özgiray, a.g.m., s. 56. Azınlık hakları problemi için de benzer bir tablo söz konusuydu. Türkiye'deki Bulgar azınlık birkaç bin kişi idi ve bunların sayıları da 1925'ten sonra giderek azalacaktı. Bulgaristan'da ise sayıları yüz binlerle ifade edilen (bu rakam bazı kaynaklarda 3 milyona kadar çıkartılmaktadır) Müslüman Türk azınlık durumunda idi ve sayıları da sonraki yıllarda göçlere rağmen artış gösterecekti. Bkz. İbrahim Kamil, *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989, s. 26.

⁵² Suzan Ertürk, a.g.e., s. 44. Bu kutlamalar sonraki yıllarda da Türk kamuoyu ve hariciyesi tarafından rahatsız edici bulunarak takip edildi. Örneğin 3 Haziran 1929 tarihinde Hariciye Nezareti'nden Başvekalet'e yazılan "Edirne'nin İşgali Yıldönümünün Bulgaristan'da Tes'idi" başlıklı raporda şöyle denilmektedir: "1913 senesi martının 24'üncü günü Edirne, Bulgarlar tarafından işgal edilmişti. Bulgarlar her sene olduğu gibi bu sene de işgalin yıldönümünü gürültülü bir şekilde tes'it etmişlerdir. Sofya'daki (St. Nikolas) Kilisesinde, garnizon kumandanı General Lazarof ve Edirne'yi ihata etmiş olan kuvvetlerin kumandanı General Ivanof ve daha birçok zabıtların huzuriyle bir ayin icra edilmiş olduğu gibi Bulgaristan'ın diğer şehirlerinde de mümasil ayinler yapılmıştır. Trakya Komitesi neşrettiği beyannamelerle Bulgar milletinden o günün tebci ve tes'idini istemiştir. Gene aynı gün, Edirne harbine iştirak etmiş olan askerler tarafından (Edirne) ismini taşıyan bir gazete nüshası çıkarılarak halka dağıtılmıştır. Bu gazete Bulgarların Edirne harbi mefahirine ait makaleler ve resimlerle doludur." BCA, Dosya: 42673 Fon Kodu :30..10.0.0 Yer No: 239.617..6.

⁵³ BCA, Sayı :1604 Dosya: 462-4 Fon Kodu :30..18.1.1 Yer No :13.13..14.

⁵⁴ Veyssi Akın, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasal İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşmasının Yeri ve Önemi", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Aralık 2012, s. 49.

iki ülkede yaşayan Türk ve Bulgar azınlıkların azami derecede yararlandırılması karara bağlanıyordu.⁵⁵

Bulgar-Türk Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ise bir süre süruncemede kalmıştır. Özellikle Bulgar kamuoyunda muahedeye tepkiler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 9 Ocak 1926'da Dâhiliye Vekaleti'nden Başvekalete gönderilen bir raporda “*Türkiye ile Bulgaristan beyninde akdolan itilâfnameyi protesto etmek maksadıyla ve Rumeli muhacirlerinin iştirakiyle Bulgar ahali tarafından Varna'da bir miting akd edildiği*” bildirilmektedir.⁵⁶ Altı ay kadar sonra, yine Dâhiliye Nezareti'nden Başvekalete yazılan 10 Haziran 1926 tarihli tezkire, iki ülke arasındaki muahedenin Bulgaristan'da ürettiği tepkileri aktarmaktadır. Şiddetli bir itiraz ve muhalefete maruz kalan antlaşmanın Sobranie tarafından tasdikine mani olmak maksadıyla protesto makamında bütün şehirlerde her gün mitingler yapılmakta olduğu ve Bulgar gençleri tarafından Bulgaristan'daki azınlıklara, hatta Makedonyalı ve Trakyalılara karşı, onları “zecz u tenkil” (zorla uzaklaştırmak, kovmak) maksadıyla gizli bir cemiyet teşkil edildiği beyan edilmektedir.⁵⁷

Hariciye Nazırı Tefik Rüşti'nün Başvekil İsmet Paşa'ya yazdığı bir rapor Bulgaristan tarafından antlaşmanın onaylanmasında sorunlar yaşandığını ortaya koymaktadır. Sofya büyükelçimizin “*Cenevre'den avdet eden hariciye nazırına muahedeyi ne zaman tasdik ettireceğini*” sorduğu, Bulgar dışişleri bakanının da “*Bir an evvel meclisten geçirmek için sarf-ı gayret edeceğini temin eylediği*” bildirilmektedir.⁵⁸

Gerçekten de Bulgar Meclisi'nde antlaşma hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle göçmen grupları temsil eden Bulgar vekiller mecliste muahedenin onaylanmasına karşı çıkmışlar, gerek Bulgar gerekse de Müslüman göçmenlerin eski yerleşim yerlerine dönebilmesini ve mülkiyet haklarının sınırlandırılmamasını savunmuşlardır.⁵⁹ Antlaşma her iki ülke parlamentolarının onaylamasıyla yürürlüğe girmek için 17 Ağustos 1926 tarihini bekleyecektir.⁶⁰

Bu yıllarda Bulgaristan ile Türkiye arasında kimi başka sorunlar da vardı elbette. Başlıca sorun Türk tarafına göre Bulgarların Doğu Trakya ve Edirne'de gözü olmasıydı. Bu meyanda Türk hükümetinin almayı gerekli gördüğü bazı tedbirler Bulgar tarafını rahatsız etmişti. Bunlar arasında Türk hükümeti tarafından Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sınır boyunda iskân edilmesi ve bazı askerî önlemlerin alınması bulunmaktaydı. Bu dönemde Türkiye'nin Yunanistan ve Yugoslavya ile de iyi ilişkiler geliştirmesi Bulgaristan için rahatsızlık vericiydi.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Türk-Bulgar ilişkilerinin olumlu tarafları üzerinde daha sıkça olsa da olumsuz yönleri üzerine de yazılar çıkmaktaydı. Örneğin

⁵⁵ Antlaşmanın ve ek protokolün metni için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 263-271.

⁵⁶ BCA, Dosya: 42646 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 239.616.22. Rapora göre söz konusu mitingin görünür maksadı antlaşmayı protesto olsa bile gerçek niyetin Musul meselesinden dolayı Türkiye ile İngiltere arasında bir savaş çıkması durumunda Bulgaristan'ın bu savaşın sonuçlarından istifade edebilmesini temin etmektir. Rapor buna delil olarak Bulgar basınının Türkiye ile İngiltere arasında bir harbin kaçınılmaz olduğuna dair neşredilen havadisleri göstermektedir.

⁵⁷ BCA, Dosya: 400-24 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 219.477..4.

⁵⁸ BCA, Dosya: 1157 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 12.71..55.

⁵⁹ İbrahim Tatarlı, “Atatürk ve Modern Türkiye'nin Bulgaristan Parlamentosu'nda Değerlendirilmesi (1919-1945)”, *Erdem*, Cilt 11, Sayı 33, 1999, s. 926-928.

⁶⁰ Ali Sarıkoyuncu, a.g.e., s. LVI - LVIII

Siirt mebusu Mahmud Bey'in Bulgaristan'ın dış siyasetini eleştiren bir yazısı⁶¹ ses getirmiş, Bulgar basınında Siirt mebusunun yorumlarına karşı yazılar çıkmıştır.⁶² Karşılıklı güvensizlik üretici başka yazılar bu arada her iki ülke basınında az da olsa görülmüştür.⁶³

Bu yazıların ardından Bulgar Sefiri Pavlof'un iki taraf arasında güven artırıcı girişimleri gazetelerde yer bulmuştur. Mösyö Pavlof, olası bir Balkan Misakı üzerine görüşlerini aktardığı bir beyanatında şöyle demektedir: “*Balkan Milletleri ile münasebatında hiçbir esaslı ihtilaf olmadığından teşkilin başında Türkiye'nin bulunması lazım.*”⁶⁴

Bu gelişmeler üzerine iki ülke arasında bir misak arayışı güç kazandı. 1928 yılı boyunca *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi zaman zaman sütunlarında Türk-Bulgar misakına ilişkin duyum ve görüşlere yer veriyordu. Gazete 1928 yılı Ağustos ayında esasları tespit edilmiş olan Türk-Bulgar Misakı'nın sonbaharda Ankara'da imzalanacağını, Yunan mehafilinin de bu haberi memnuniyetle karşıladığını yazmaktadır.⁶⁵ Aynı haber birkaç gün sonra antlaşmanın Eylül ayında imza edileceği bilgisiyle çıkmıştır.⁶⁶ 1929 yılı Eylül ayında bu antlaşma hayata geçirilemese bile Bulgar hariciye vekili ile Türk mevkidaşı Dr. Tevfik Rüştü Bey'in, iki ülke arasındaki ticaret muahedesinin durumu üzerine yazışmaları (bu muahede Bulgaristan'ın harpten sonra akdettiği ilk ticaret muahedesidir.) haber konusu olmuştur.⁶⁷

1929 yılında iki ülke arasında “Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Tahkim Antlaşması” imzalanması önemlidir.⁶⁸ Bu antlaşma muhtemel bir savaş durumunda tarafsız kalınması, anlaşmazlıklara barışçı yollarla çözüm bulunması, hakemlik müessesesinin işletilmesi gibi temel prensipleri kayıt altına alıyordu.⁶⁹ Aynı dönemde imzalanan bir diğer antlaşma da 23 Aralık 1929 tarihli “Mahkûmların İade Edilmesi” üzerine antlaşmadır.⁷⁰ 19 Mart 1930 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti ile Bulgar Krallığı hükûmeti arasında akt olunan İade-i Mücrimin Mukavelenamesine Dair Kanun Layihası” Bakanlar Kurulunca imzalanmıştır.⁷¹

⁶¹ “Bulgaristan’a Dair / Siirt Mebusu Mahmud”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mart 1927

⁶² “Türkiye ve Bulgaristan (*Le Bulgarî*’den)”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mart 1927. “*Le Bulgarî*’nin Bir Başmakalemize Cevabı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1927.

⁶³ “Bulgarların Bir Maksad-ı Mahsusası mı Vardır?”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1927.

⁶⁴ “Bulgar Sefiri Mösyö Pavlof’un Bir Beyanatı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mayıs 1927.

⁶⁵ “Türk-Bulgar Misakı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1928.

⁶⁶ “Türk Bulgar Misakı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1928.

⁶⁷ Tevfik Rüştü Bey ve Bulgar hariciye nazırı Burof Haziran 1929’da Sofya’da görüşmüşlerdir. BCA, Dosya: 424141 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 236.597..1.

⁶⁸ “Türkiye ile Bulgaristan arasında akt ve imza edilen Bitaraflık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedesinin tasdiki hakkında kanun layihası” 27 Mart 1929 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından imzalanmıştır. BCA, Sayı :7840 Dosya : Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :2.20..8.

⁶⁹ Bu antlaşmaya Bulgar parlamentosunda muhalefet eden göçmen temsilcisi mebuslara Bulgar Dışişleri Bakanı Atanas Burov şöyle cevap vermiştir: “Eğer Türk hükûmeti onların aklına uysaydı, burada biz sizin aklınıza uysaydık nasıl bir durum ortaya çıkacaktı? Benim tasvir ettiğim olacaktı: Sessiz bir harp durumu. Ben sizin hepinize bir çağrıda bulunuyorum: Ya münakaşalı sorunlarınız olan bir devletle anlaşacakmışız, ya bunları harple çözeceksiniz ya da barış isteyen bir devletin çıkarlarına uygun olmayan bir gerginlik ve dış ilişkilerde sağlıklı olmayan bir ortam kalacaktı. Bu işlemden başka çıkış yolu yoktur.”

Bkz. İbrahim Tatarlı, a.g.m., s. 935.

⁷⁰ Ali Sarıkoyuncu, a.g.e., s. LVIII.

⁷¹ BCA, Sayı :8959 Dosya : Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :9.12..9. Nitekim 29 Temmuz 1930 tarihli Bakanlar Kurulu kararnameyi ile Bulgaristan tabiiyetinden olup orada işlediği katl fiilinden mahkum olup

Tekrar olumlu yönde gelişen ilişkiler bir Balkan Antantı kurmak üzere 1930 yılı Ekim ayında Atina'da ve 1931 yılı Ekim ayında da İstanbul'da toplanan 1. ve 2. Balkan Konferansları ile ilerledi. Bulgaristan Türkiye ile değil ama diğer Balkan devletleri ile, özellikle de Yunanistan ile başta azınlıklar olmak üzere çeşitli sorunları dolayısıyla bu konferanslara katılmakta tereddüt etti.⁷² Bulgaristan revizyonist pozisyonu münasebetiyle Türkiye'nin öncülük ve taraftarlık ettiği Balkan Antantı politikasına karşı bir tutum alsa da⁷³ ilişkiler sonraki yıllarda da inişli-çıkışlı bir grafik arz etmeye devam etti.

IV. 1923-1930 Arasında İktisadi Münasebetler

Türkiye-Bulgaristan arasındaki iktisadi ilişkilerin üç belirleyeni olduğu dikkate alınmalıdır. Birinci faktör, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtuluş savaşı vermiş ve yeni kurulan bir devlet olarak tercih ettiği ve kimi uluslararası antlaşmalar dolayısıyla uygulamak zorunda olduğu iktisadi politikalar yekûnudur. İkinci faktör, Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve ardından siyasi düzeni ve uluslararası ilişkileri açısından önemli sorunlar yaşayan Bulgaristan'ın iktisadi yönelimleridir. Sonuncu faktör ise, bu dönemde dünya ekonomisindeki gidişatın uluslararası boyutta tek tek devletlerin iktisadi politikaları üzerindeki yaptırım gücüdür.

1923-1930 arası dönem, liberal bir dış ticaret anlayışının egemen olduğu bir zaman dilimi olarak Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticari ilişkilerin boyutunu da etkilemişti. Bu dönemde iki ülke arasındaki ticaret hacmi yılda bir kaç milyon lirayı bulmakta, Türkiye'nin Bulgaristan'dan yaptığı ithalat da toplam ithalatının % 2'sine tekabül etmekteydi.⁷⁴ Bu rakamlar iki ülke arasındaki ticaret hacminin yılda birkaç yüz bin lirayı geçmediği, devletçi politikaların baskın olduğu 1930'lu yıllar nazar-ı dikkate alındığında oldukça önemli rakamlardır. Elbette ki iki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler elbette sadece ticaret rakamlarının boyutu ile değerlendirilemez. Teknik ve idari işbirliğinin iktisadi sahadaki örnekleri de bu kategoride düşünülebilir. 1926 yılında Türkiye'den Maliye Bakanlığı adına Sofya'ya giden ve burada bilhassa vergi mevzuatı ve uygulanan dolaysız vergi sistemi ile ilgili incelemelerde bulunan altı kişilik heyet buna örnek gösterilebilir.

1925'te Türkiye-Bulgaristan Dostluk Muahedesi imzalanırken iki ülke arasındaki ticaretin düzenlenmesi üzerine ayrı bir antlaşma daha yapılması öngörülmüyordu. Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ticari ilişkilerin takviyesi meselesi

Türkiye'ye firar etmiş olan Remzi isimli bir şahsın iadesi talebi kabul edilmiştir. Bkz. BCA, Sayı :9791 Dosya :33-13 Fon Kodu :30..18.1.2 Yer No :13.53..16.

⁷² Bulgaristan Atina Konferansı gündeminden azınlıklar sorununun çıkarılması üzerine konferansa katılmaktan vazgeçmiş, bu karara da Yunan basınında Bulgaristan aleyhindeki yazıları ve Romanya-Yunanistan yakınlaşmasını gerekçe olarak göstermişti. Türkiye Cumhuriyeti bir çözüm yolu bulunması için iki ülke nezdinde girişimlerde bulunmuş; nihayet Bulgar temsilciler heyeti Sofya elçiliğimize Atina Konferansı'nda Türkiye'nin müzaheretini beklediklerini, bir ihtilaf zuhurunda Türkiye'nin aracılığını esirgemeyeceğini umduklarını bildirmişlerdir. Bkz. BCA, Dosya :400-370 Fon Kodu :30..10.0.0 Yer No: 219.480..40.

⁷³ Balkan Antantı'nın Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler ve elbette Türk-Bulgar ilişkileri üzerindeki etkileri hakkında bir değerlendirme için bkz. Mustafa Türkes, "The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States, 1930-1934", *Middle Eastern Studies*, Vol. 30 / 1, 1994.

⁷⁴ Rakamlar için, bkz. Pars Tuğlacı, a.g.e., s.137; Yılmaz Ecer, a.g.e., s. 57

uzun bir süre gündemde kaldı. Bulgar basınında bunun gerekliliği üzerine yazılar çıkıyor, *Hâkimiyet-i Milliye* de bu nevi yazılara sütunlarında yer veriyordu.⁷⁵

Ticaret antlaşması için müzakereler başladıktan bir süre sonra iki taraf arasında çıkan ihtilaf nedeniyle görüşmelere ara verildi. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi Türk-Bulgar ticaret müzakeratına memur Bulgar murahhasının ülkesine döndüğünü, görüşmelerde iki taraf arasında çıkan ihtilafın bazı maddelerin gümrük resmine dair olduğunu, Bulgar murahhasının hükümetine Türkiye'nin yaklaşımlarını izah edip hükümetinden talimat aldıktan sonra müzakerelere devam için Ankara'ya döneceğini yazmaktadır.⁷⁶ Ancak görüşmelerin tekrar başlaması tahmin edilenden daha fazla gecikmiştir.⁷⁷ Müzakereler tekrar başladıktan sonra zaman zaman başka kesintiler de olmuştur.⁷⁸

12 Şubat 1928 tarihinde iki ülke arasında Ticaret ve Deniz Seyrüseferleri Antlaşması imzalandı. 14 Şubat günü *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi antlaşma ile ilgili ayrıntılı bilgileri okuyucularına şöyle duyurdu: “*Türk-Bulgar Ticaret Muahedesi hükümetimiz namına murahhaslarımız Gazi Ayıntab Mebusu Ali Cenani ve Tokat Mebusu Şevki Beylerle Bulgar Hükümeti namına sefir Mösyö Pavlof ve Bulgar Gümrükleri Müdürü Umumisi tarafından evvelki gün şehrimizde imzalanmıştır.*”⁷⁹ Gazete, ertesi gün imzalanan muahedenin esaslarını da aktarıyordu: “*Türk-Bulgar murahhasları arasında iki gün evvel şehrimizde imza edilen ticaret muahedesi tarafeyne (...) en ziyade müsadeye mazhar millet muamelesi temin etmiştir. İki hükümet bazı mevadd-ı mahsulat ve emtia hakkında mukabelen tenzilat ve teshilat icrasına teşebbüs etmişlerdir...*”⁸⁰

Bakanlar Kurulu tarafından 18 Mart 1928 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Kraliyeti arasında mün’akid Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesinin tasdikine dair kanun layihası” ile yürürlüğe giren bu antlaşma ve müteakiben diğer ticari antlaşmalarla iki ülke arasındaki ticaret hukuki standartlarına kavuşmuş oldu.⁸¹ Ticari antlaşmanın her iki taraf açısından da olumlu karşılandığı gazete haberlerinden takip edilebilmekteydi. Bulgar Hariciye Nazırı Burof basına şu demeci vermişti: “*Türkiye ile münasebatımız samimiyet ve emniyet ile meşbudur. Ticaret muahedesinin akdi münasebatımızdaki samimiyeti kuvvetlendirdi. Bundan memnunuz.*”⁸² Ortaya çıkan yakınlık iki ülke arasındaki diğer problemlerde de bir yumuşama getirdi. Örneğin Bulgar Başvekili, Bulgaristan’daki Türklerin göç ettirilmesi ve bunlara ait diğer meselelere ilişkin verdiği beyanatta şöyle demişti: “*Bulgaristan’daki Türklerin iki sene zarfında hicrete mecbur oldukları hakkında hiçbir şey yoktur. Şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da Türk ahali vakıflarına sahip olacaklardır. Türklerin hicretini*

⁷⁵ “Türkiye-Bulgaristan Münasebat-ı Ticarisi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Ağustos 1927.

⁷⁶ “Türkiye-Bulgaristan Müzakeratı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Ağustos 1927.

⁷⁷ “Türk-Bulgar Müzakeratı Yakında Tekrar Başlayacak”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Teşrinievvel 1927. “Bulgar Sefiri Türk-Bulgar Ticaret Muahedesini müzakere etmek üzere şehrimize geliyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Teşrinievvel 1927.

⁷⁸ “Bulgaristanla Müzakeratımız”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Teşrinisani 1927.

⁷⁹ “Türk-Bulgar Ticaret Muahedesinin İmzası”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Şubat 1927.

⁸⁰ “Bulgarlarla İmzalanan Muahedenin Esasları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Şubat 1927.

⁸¹ BCA, Sayı: 6458 Fon Kodu :30.18.1.1 Yer No :28.23.13. Ayrıca bkz. Ali Sarkoyuncu, a.g.e., s. LVIII

⁸² “Türkiye-Bulgar Münasebatı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1928.

*hükümet tabii arzu etmez.*⁸³ Yine de takip eden günlerde basında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye hicretlerine dair pek çok haber çıkmıştı.⁸⁴

Nihayet 1928 yılı Nisan ayında Bulgar Meclisi "ittifak-ı ara" ile ticaret muahedelerini tasdik etmiştir. Meclisteki oylama öncesinde Bulgar Ticaret Nazırı Türk-Bulgar Ticaret Muahedesinin fayda ve ehemmiyetini izah etmiştir.⁸⁵ Aynı günlerde gazetelerde Bulgar Hariciye Nazırı Burof'un konu ile ilgili beyanatı da yer almıştır. Nazır, "*muahedenin iki milletin arasında samimi münasebet devresine nokta-i azimet hizmeti göreceğini*" söylemiştir. Bulgar matbuatı da muahedenin tasdikini memnuniyetle karşılamıştır.⁸⁶

V. 1923-1930 Arasında Sosyal ve Kültürel Münasebetler

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan ilişkileri üzerine bir değerlendirmede sosyal ve kültürel ilişkilere, herhangi iki ülke arasındaki ilişkiler üzerine yazılmış bir değerlendirmede, özellikle uluslararası ilişkiler literatürünü kullanan ve dış politika temelinde yazılmış metinlerde değinildiğinden çok daha fazla değinilmelidir. İki ülkenin tarihî geçmişleri dolayısıyla paylaştıkları tarihî miras bunun yalnızca bir nedenidir. Diğer ve daha önemli neden ise iki ülke arasında gerçekleştirilen mübadelelere rağmen beşeri unsurun bilhassa Bulgaristan'daki Türk azınlığın varlığıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile zaten bir süredir farklı alanlarda olumlu bir seyir izleyen Türkiye-Bulgaristan ilişkileri sosyal ve kültürel ilişkilere de etkisini göstermiştir.

1924 yılı sonlarında bir grup Bulgar aydınının girişimiyle Sofya'da Bulgar-Türk Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin amacı Türkiye ile Bulgaristan arasında siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel ilişkilerin gelişmesine çalışmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda karşılıklı ziyaretler, akademik toplantılar ve benzeri programlar düzenlendi. Türkiye-Bulgaristan ilişkileri üzerine *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde çıkan kimi haberlerden Türk-Bulgar ilişkilerini geliştirmek üzere kurulmuş ve etkin çalışan bir "Türk-Bulgar Cemiyeti"nin varlığını öğrenmek mümkündür.⁸⁷ Cemiyetin özellikle Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'nın imzalanması ve iki ülke arasındaki diplomatik problemlerin giderilmesi sonrasında daha da etkin olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁸ Gecikmeyle de olsa, 1931 yılında Ankara'da, Fazıl Ahmet Bey'in önderliğinde Sofya'daki Bulgar-Türk Cemiyeti'nin muadili bir dernek teşekkül etmiştir. Aynı amaçlarla kurulan bu derneğin adı da Türk-Bulgar Cemiyeti'dir.⁸⁹

⁸³ "Bulgaristan'daki Türkler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Mart 1928.

⁸⁴ "Bulgaristan'dan 20 Aile Muhacir Gelmiştir." *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Nisan 1928. "Bulgaristan'dan Hicret", *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Nisan 1928.

⁸⁵ "Bulgarlarla Ticaret Muahedemiz", *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Nisan 1928.

⁸⁶ "Türkiye-Bulgaristan Münasebatı Hakkında Burof'un (Hariciye Nazırı) Beyanatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Nisan 1928.

⁸⁷ "Sofya'da Türk-Bulgar Cemiyetinin...", *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Haziran 1928. Türkiye cumhuriyeti

⁸⁸ Sofya Büyükelçimiz R. Hüsrev'in 11 Haziran 1929'da Hariciye Nezareti'ne yazdığı raporda iki ülke arasında imzalanan "Bitaraflık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedesi"nin Sobranye tarafından tasdikî vesilesiyle Türk-Bulgar Dostluk ve Yaklaşma Cemiyeti'nde muazzam bir ihtifal tertip edildiği, salonun Reisicumhur Gazi Hazretleriyle Kral III. Boris Hazretlerinin resimleri ve Türk-Bulgar bayraklarıyla süslenmiş olduğu ve merasime üst düzey katılım gerçekleştirildiği bildirilmektedir. Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s. 258-260.

⁸⁹ Bu konuda bkz. Pars Tuğlacı, a.g.e., s.140; Yılmaz Ecer, a.g.e., s. 61

İki ülke arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilerin başını eğitim faaliyetleri çekiyordu. 25 Nisan-11 Mayıs 1923 tarihleri arasında seksen kişilik bir Bulgar lise öğretmen grubu Türkiye'yi ziyaret ettiler ve Atatürk tarafından da kabul edildiler. İki ülkenin yayın organlarında bu ülkelerdeki eğitim sistemleri üzerine yazılar yayınlandı. İlişkilerin bu biçimi merkezi hükümetin bilgisi dâhilinde olsa bile siyasi düzeyde gerçekleşmiyordu. Örneğin 1925 Eylül ayında gerçekleştirilen gezide Bulgaristan'a giden eğitimci grubu Milli Eğitim Bakanlığı başmüfettişi başkanlığında Edirne Lisesi ilk ve orta bölüm öğretmenlerinden müteşekkildi. Benzer bir gezi de, Bulgar heyetinin Edirne'ye gelmesi ile gerçekleşmişti.⁹⁰

Yılmaz Ecer, bu dönemde Türk Edebiyatının seçkin örneklerinin Bulgaristan'da tanındığını söylemekte, Bulgar yayınlarında Halide Edip, Tevfik Fikret gibi edebiyatçılarımızın isimlerine rastlandığına dikkat çekmektedir. Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanı Sofya'da basılan *Zora* gazetesinde 12 Nisan 1931'den itibaren günlük olarak tefrika edilmekteydi.⁹¹

Türkiye ile Bulgaristan arasında 1923-1930 yılları arasındaki ilişkilerde basının önemli bir rolü olmuştur. Türk basınında sık sık Bulgar basınında Türkiye lehinde çıkan yazılara yer verilmiştir. Bulgar basınında Türkiye'ye yönelik olarak kullanılan olumlu dil ilişkilerin erken döneminden beri dikkat çekmektedir.⁹² Bulgaristan ile Türkiye arasında bir itilaf akdi yapılması gündeme geldiğinde de Bulgar basını bu yönde net bir tutum almıştı. Bulgar basınına göre "*Türkiye ile Bulgaristan arasında seri bir itilaf akdine lüzum*" vardı.⁹³ Müzakerelerin gidişatı Bulgar basınında tartışma konusu olmuştu. Muhafız gazeteler Türkiye ile resmî ilişkilerin tesis edilmesinin gecikmesini hükümetin vahim bir hatası olarak değerlendirirken, hükümet yanlısı gazeteler hükümetin maksadının bilinmeksizin erken bir eleştiri getirmenin yanlışlığını dile getiriyordu.⁹⁴ Bulgar matbuatının Türkiye ile ilgili büyük çoğunlukla pozitif yaklaşımları olan yazılarının daha pek çok örneklerine incelediğimiz dönemdeki *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi sayılarında rastlamak mümkündür.⁹⁵ Bunların yanında, yukarıda örnekleri aktarıldığı üzere, her iki ülke basınında iki ülke ilişkilerine dair olumsuz yazıların çıktığı, karşılıklı tekziplerin yayımlandığı da görülmüştür.

İki ülke matbuatında görülen karşılıklı ilgi 1920ler sonunda bir kurumsal yakınlaşma çabası ortaya çıkardı. 1930 yılı başlarında somut olarak başlayan Türk ve Bulgar gazetecileri arasındaki yakınlaşma çabaları, 2 Ağustos 1930 tarihinde önde gelen Türk gazetecilerin (bazıları aynı zamanda milletvekili idi) Bulgaristan'a

⁹⁰ Bu gezinin ancak 1931 yılı Nisan ayında gerçekleşmiş olması, coğrafi yakınlığa rağmen ilişkilerin çok da yoğun ve sıcak olmadığını düşündürülebilir. Türkiye ve Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin eğitim boyutuna dair kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Mustafa Şahin, "Türkiye-Balkan Ülkeleri Eğitim İlişkileri (Atatürk Dönemi)", *Turkish Studies*, Vol 9/1, 2014.

⁹¹ Pars Tuğlacı, a.g.e., s.142; Yılmaz Ecer, a.g.e., s. 62

⁹² "Türkiye ve Bulgarlar", *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1923.

⁹³ "Bulgar Matbuatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1924.

⁹⁴ "Türkiye-Bulgaristan: Ankara müzakeratı münasebetiyle Bulgar gazetelerinde farklı mütalaalar vardır.", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Haziran 1924.

⁹⁵ "Bulgaristanla Münasebetimiz/Makale", *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Temmuz 1924. "Türkiye ve Bulgaristan", *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Temmuz 1924. "La Bulgari'nin Makalesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1926. "La Bulgari'nin Bir Makalesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1928... vd.

gitmeleri, burada izlenimlerde bulunmaları ve bu izlenimlerini gazetelerinde yazmaları bu başlık altında değerlendirilmelidir.⁹⁶

Sportif ilişkiler de yine bu bahiste ele alınması gereken önemli bir meseledir. Cumhuriyet döneminde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sportif ilişkilerin başlangıcı olarak Bulgaristan'ın Slavia (Sofya) takımının Fenerbahçe kulübünün davetlisi olarak Türkiye'ye gelmesi ve Fenerbahçe ile maçlar yapması gösterilebilir. 10 Nisan 1925 tarihinde ise Türkiye ile Bulgaristan arasında ilk milli futbol maçı oynandı. Yine 1925 yılı Ağustos ayında Bulgaristan'a giden Fenerbahçe futbol takımı 23, 25 ve 31 Ağustos tarihlerinde burada maçlar yapmış ve büyük ilgi görmüştür. Eylül 1925'te bu sefer Bulgar Levski takımı İzmir'in kurtuluşunun üçüncü yılı münasebetiyle İzmir'e gelmiş, Atatürk'ün de izlediği karşılaşmada Karşıyaka ile oynamıştır.⁹⁷ İzmir'in kurtuluşu kutlamalarına bir Bulgar takımının misafir olması; Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin karmaşık yapısını da yansıtır niteliktedir. 1926 yılı Eylül ayında da Beşiktaş futbol takımı Sofya'ya gitmiş ve burada iki maç yapmıştır. Buna dair haberler de gazetelerde yer bulmuştur.⁹⁸ Beşiktaş futbol takımı Sofya'dan döndükten kısa bir süre sonra da Bulgar Levski takımı maçlar yapmak üzere İstanbul'a gelmiştir.⁹⁹ Bu tarihten sonra da iki ülke arasındaki sportif ilişkiler temelde futbol takımları üzerinden gelişmiştir. 1927'de Türk milli futbol takımı ilk kez Bulgaristan'a gitmiş, Bulgaristan milli futbol takımı da aynı yılın ekim ayında İstanbul'a gelmiştir.¹⁰⁰ İki ülke arasındaki sosyal ve kültürel münasebetlerin gazete sayfalarına yansıyan bu örneklerden çok daha derin ve çok katmanlı olduğu şüphe yoktur.

Sonuç

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki Cumhuriyet'in ilk yılları arasındaki ilişkiler her iki ülkenin iç politik gelişmelerinden ve uluslararası ilişkilerde savaş sonrası dönemdeki konumlarından etkilenmiştir. İki ülke arasında, herhangi çok önemli bir diplomatik uzlaşmazlığın yokluğu ve tarihsel mirasın gereği olarak ilişkilerin başlangıç aşamasından itibaren olumlu bir nitelik arz ettiği söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin ilk dönemine baktığımızda birkaç noktanın altı çizilebilir.

Bulgaristan Çiftçi Partisi hükümetinin, kendileri gibi savaştan mağlup çıkmasına rağmen kendisine dayatılan Sevr Antlaşması'na direnen Ankara hükümetine sempati duyması ve Bulgarların Trakya'da milli mücadeleye yardımcı olmaları olumlu ilişkilerin başlangıcı sayılabilir. Bu dönemde resmî diplomatik ilişkilerin kurulması için kimi çabalar da söz konusudur.

⁹⁶ Sofya elçiliğimizden 12 Ağustos 1930'da Hariciye Nazareti'ne yazılan raporda bildirildiği üzere Bulgar Matbuat Cemiyeti'nin daveti ile Bulgaristan'a giden Türk gazeteciler fevkalade ilgiye mazhar olmuşlar, Bulgar başvekili ve bazı bakanlar tarafından kabul edilmişlerdir. Ziyaret vesilesiyle iki ülke basınında ilişkilerin seyri hakkında olumlu yazılar yayınlanmıştır. Bkz. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, s. 270-272.

⁹⁷ Pars Tuğlacı, a.g.e., s.154-155.

⁹⁸ "Sofya'da İkinci Maç", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Eylül 1926.

⁹⁹ "Bulgar takımı Levski dün gece İstanbul'a gelmiştir.", *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Kânunuevvel 1926.

¹⁰⁰ "Bulgarlarla Müsabakamız", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Teşrinievvel 1927. Haber şöyle demektedir: "İstanbul ve Sofya (...) arasında yapılan müsabaka 2-2 berabere neticelendi."

Haziran 1923'te Çiftçi Partisinin bir askerî müdahaleyle iktidardan düşmesinin ardından yeni hükümet de Türkiye ile ilişkilere önem vermiş ve ilişkilerin seyrindeki olumlu hava devam etmiştir. Bu dönemde yapılan siyasi ve iktisadi antlaşmalar dolayısıyla Türk-Bulgar ilişkilerinin altın döneminden söz edilebilir.

1920'lerin sonuna doğru Doğu Akdeniz ve Balkanlar üzerindeki İtalyan siyaseti, Türkiye'yi statükonun devamından yana olan Balkan ülkeleri ile dostluk ilişkilerini geliştirmeye ve bir Balkan itilafı arayışına yöneltirken, Bulgaristan revizyonist dış politika vizyonu nedeni ile İtalyanlara yakınlaştı. Dolayısıyla 1930'lara girilirken Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde geçici bir soğumadan söz etmek mümkündür.

Bu dönemde Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini *Hâkimiyet-i Milliye* sayfalarından izlemenin ufuk açıcı tarafları vardır. Birincisi, ilişkileri tanımlamada ve anlamada yalnızca siyasi, iktisadi ve diplomatik antlaşmalar ve bunların metinleri yeterli değildir. Bütün bunlar bir sürecin ürünüdürler, belli süreçlerin, tartışmaların, anlaşmazlıkların vs. sonucudurlar. Gazete sayfalarında bütün bunları ayrıntıları ile takip etmek mümkündür. *Hâkimiyet-i Milliye*'de 1923-1930 arasında Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin sadece sonuçlarını/ürünlerini değil ama aynı zamanda nedenleri ve oluşum sürecini izlemek mümkün olmaktadır.

Bunun yanında iki ülke ilişkileri sadece iki devletin, devlet bürokrasilerinin ilişkileri olamazdı. Tüccarlar, iki ülke arasında ticari ilişkilerin, bilim adamları, sanatçılar ve hatta gazeteciler kültürel ilişkilerin, sporcular sportif ilişkilerin aktörleridirler. Siyasi ve diplomatik tarih bütün bunları göz ardı edebilir ancak dönemin Türk-Bulgar ilişkilerine gazete sayfalarından bakıldığında bunlara dair bilgiler edinilebilmekte ve çok daha kapsayıcı bir bakış mümkün olabilmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (Dosya No: 42632, 42673, 462-4, 42646, 400-24, 1157, 33-13, 400-370. Sayı No: 7840, 8959)

Sürelî Yayın:

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi (13 Kânunusani 1923, 16 Şubat 1923, 18 Şubat 1923, 20 Şubat 1923, 16 Mart 1923, 20 Mart 1923, 4 Nisan 1923, 6 Nisan 1923, 14 Nisan 1923, 15 Mayıs 1923, 21 Mayıs 1923, 22 Mayıs 1923, 28 Mayıs 1923, 2 Haziran 1923, 3 Haziran 1923, 6 Haziran 1923, 10 Haziran 1923, 12 Haziran 1923, 12 Temmuz 1923, 3 Ağustos 1923, 9 Ağustos 1923, 16 Ağustos 1923, 18 Eylül 1923, 24 Eylül 1923, 26 Eylül 1923, 4 Teşrinievvel 1923, 9 Teşrinievvel 1923, 12 Teşrinievvel 1923, 2 Kânunusani 1924, 14 Kânunusani 1924, 7 Mart 1924, 29 Nisan 1924, 8 Haziran 1924, 10 Haziran 1924, 11 Haziran 1924, 16 Haziran 1924, 20 Haziran 1924, 22 Haziran 1924, 1 Temmuz 1924, 11 Temmuz 1924, 13 Temmuz 1924, 18 Eylül 1926, 28 Eylül 1926, 14 Teşrinisani 1926, 3 Kânunuevvel 1926, 14 Şubat 1927, 15

Şubat 1927, 24 Mart 1927, 31 Mart 1927, 1 Nisan 1927, 10 Nisan 1927, 10 Mayıs 1927, 15 Ağustos 1927, 22 Ağustos 1927, 14 Teşrinievvel 1927, 17 Teşrinievvel 1927, 23 Teşrinievvel 1927, 20 Teşrinisanı 1927, 5 Mart 1928, 9 Mart 1928, 10 Nisan 1928, 6 Nisan 1928, 7 Nisan 1928, 26 Nisan 1928, 26 Haziran 1928, 5 Temmuz 1928, 2 Ağustos 1928, 9 Ağustos 1928.)

Kitaplar:

- ARMAOĞLU, Fahir H., *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, I. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1992.
- ECER, Yılmaz, *Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü - Bugünü - Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995.
- ERTÜRK, Suzan, *Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk* (Yayınlanmamış YL Tezi), Celal Bayar Üniv. SBE, Manisa, 2005.
- MAZOWER, Mark, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- SARIKOYUNCU, Ali - AKTAŞ, Necati – CEYLAN, Ahmet, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, TTK Basımevi, Ankara, 2000.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.
- TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984.
- VELIKOV, Stefan, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969.
- YAŞAR NABİ, *Balkanlar ve Türklük II*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999
- YEŞİLYURT, Ali Haydar, *Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan*, Taş Matbaası, İstanbul, 1968.

Makaleler:

- AKIN, Veysi, “Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı 1, 1995.
- AKIN, Veysi, “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Anlaşmasının Yeri ve Önemi”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Aralık 2012.
- ÇANLI, Mehmet, “Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2, Kış 2011.
- DEMİR, Şerif, “İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye’de Görünümü (1918-1960)”, *The Journal of Academic Social Sciences*, Vol. 5/6, 2012.
- DEĞERLİ, Esra S., “Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Ağustos 2007.
- ERTÜRK, Suzan, “Bulgaristan Basınında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Atatürk (1923-1938)”, *Türk - Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler* (Haz. Yeliz Okay), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

- HAKOV, Cengiz, “Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1996.
- KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan’daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989.
- KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Stamboliyski Hükümetine Karşı Yapılan Darbenin İstanbul Basınındaki Yankıları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 43, 2007.
- ÖNDER, Mehmet “Milli Mücadele’nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?”, XI. Türk Tarih Kongresi / Kongreye Sunulan Bildiriler, VI. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1994.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. X, 1995.
- SARIKOYUNCU, Ali, “Milli Mücadelede Türk-Bulgar İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- ŞAHİN, Mustafa, “Türkiye-Balkan Ülkeleri Eğitim İlişkileri (Atatürk Dönemi)”, *Turkish Studies*, Vol 9/1, 2014.
- TATARLI, İbrahim, “Atatürk ve Modern Türkiye’nin Bulgaristan Parlamentosu’nda Değerlendirilmesi (1919-1945)”, *Erdem*, Cilt 11, Sayı 33, 1999.
- TOKER, Hülya, “Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1nci Kolordu’nun Bulgaristan’a Sığınması”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005.
- TURAN, Ömer, “Sofya’da Türk Askerî Ateşesi Mustafa Kemal (Atatürk)”, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri / Bildiriler, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2005.
- TÜRKEŞ, Mustafa, “The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States, 1930-1934”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 30 / 1, 1994.
- VELIKOV, Stefan, “Kemal Atatürk ve Bulgaristan”, *VIII. Türk Tarih Kongresi / Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1983.
- VELIKOV, Stefan - VASILEVA, Darina, “Bulgar Diplomatların Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk ve Kültür Devrimleri”, *XI. Türk Tarih Kongresi / Kongreye Sunulan Bildiriler*, VI. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1994.
- ZEYREK, Suat – AKMAN, Halil, “Atatürk’ün Yaşamında Rumeli’nin İzlerini Aramak”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 205, Ağustos 2013.